

Dan Gospodnji

Povijest i teologija¹

ZVONKO PAŽIN
TEA REPONJ*

UDK: 263.4
Pregledni članak
Primljeno:
21. studenoga 2015.
Prihvaćeno:
18. prosinca 2015.

* Izv. prof. dr. sc.
Zvonko Pažin, Katolički
bogoslavni fakultet u
Đakovu Sveučilišta J. J.
Strossmayera u Osijeku,
P. Preradovića 17, 31400
Đakovo, Hrvatska, zvonko.
pazin@os.t-com.hr

Tea Reponj, mag. theol.,
Vranduk 75, 34000 Požega,
Hrvatska, tea.reponj@
gmail.com

Sažetak: Autori donose povijesno-teološki prikaz slavljenja kršćanske nedjelje kao dana Gospodnjega od samih početaka do danas.

Iako je prva jezgra kršćana bila sastavljena od Židova, kod kojih je bilo vrlo snažno naglašeno svetkovanje subote kao dana posvećena Bogu i dana odmora, ipak su kršćani – pa i oni iz židovstva – od samih početaka slavili nedjelju kao dan Kristova uskrsnuća i kao dan euharistije u kojoj se ostvaruje vazmeno otajstvo Kristove smrti i uskrsnuća. Tek s Konstantinom je od 321. godine nedjelja postala i neradni dan.

Kada od ranoga srednjeg vijeka – zbog klerikalizacije liturgije i zbog nerazumljiva latinskog jezika – puk više nije aktivno sudjelovao u liturgiji, nedjeljna euharistija i blagdanski počinak svodi se u pravne okvire obvezatnosti.

Drugi vatikanski sabor ponovno otkriva osnovni smisao dana Gospodnjega, a to je euharistijsko slavlje u kojem vjernici opet mogu aktivno sudjelovati. U tome se kontekstu, naravno naglašava i važnost blagdanskog počinka. U ovom sekulariziranom vremenu ponovno otkrivanje smisla kršćanske nedjelje zacijelo je paradigma obnove kršćanskog duha i života, osobito u Europi ispražnjenoj od sekularizma.

Gljučne riječi: Kristovo uskrsnuće, nedjelja, nedjeljna euharistija, Konstantin, blagdanski počinak, Drugi vatikanski sabor.

Uvod

U našem sadašnjem, većinom sekularističkom društvu, ne samo na području crkvenoga pastoralnog djelovanja, nego i općenito na socijalnom i kulturnom području, osjeća se kriza nedjelje. Tehnološki razvoj, urbanizacija i industrija-

¹ Članak je prerađeno i nadopunjeno poglavlje iz diplomskoga rada na KBF-u u Đakovu: Tea REPONJ, *Nedjelja kao dan euharistije*, Đakovo, 2015.

lizacija bitno su utjecali na suvremeno poimanje nedjelje kao nečeg manje sakralnog. Novo doba također pogoduje činjenici da je gotovo sve sekularizirano, a samim time iskrivljeno postaje i ono izvorno blagdansko i kršćansko vrjednovanje nedjelje. Za mnoge vjernike nedjelja je prestala biti istinska duhovna snaga kakva je bila tijekom čitave svoje povijesti. Postupno se razvilo novo, modernizirano shvaćanje nedjelje zbog kojega ona sve više gubi blagdansko ozračje, a postaje sastavni dio vikenda², koji sa sobom nosi dozu odmora i u koji se bježi od svakodnevnih obveza, briga i poslova te se sportom ili rekreacijom, turizmom ili izletima pokušava lišiti nakupljenih napetosti i frustracija.³ Svjedoci smo još jedne istine: dok je nedjelja kao blagdan u prošlosti bila dan susreta društvene i vjerničke zajednice, u današnje vrijeme čovjek nedjelju više ne doživljava ni kao blagdan, ni kao dan zajedništva.

Uzroci su takvoga stanja u dubokim sociološkim promjenama i u sekularizaciji. Donedavno se svetkovanjem nedjelje njegovala duhovna, odnosno religiozna dimenzija čovjeka. Danas, međutim, nedjelja kao dan na kraju tjedna postaje isključivo danom odmora, a liturgijsko slavlje pada u drugi plan. Nadalje, u posljednje se vrijeme, s jedne strane, prisiljava djelatnike u prodavaonicama i trgovačkim centrima da rade svake nedjelje i blagdana, a s druge strane, potrošače se agresivnim reklamama potiče da nedjelju sa svim članovima obitelji provode u trgovačkim centrima koji tako postaju »nove katedrale«, a kupovina i obilaženje izloga postaje nova »liturgija«.

Da bismo bolje mogli razumjeti važnost i smisao slavljenja kršćanske nedjelje, u ovom ćemo radu dati povijesno-teološku analizu slavljenja kršćanske nedjelje kao dana Gospodnjega. U prvom ćemo dijelu govoriti o slavljenju i teologiji nedjelje u prvoj Crkvi, poglavito s obzirom na slavljenje židovske subote. U drugom dijelu donosimo prikaz slavljenja i razumijevanja nedjelje u postkonstantinovskom vremenu sve do moderne povijesti, kada se njezino slavljenje pokušavalo urediti uredbama i propisima. U trećem ćemo dijelu vidjeti što Drugi vatikanski sabor donosi o nedjelji i kako se ona danas naučava u Crkvi.

² Riječ *vikend* dolazi od engl. riječi *week* i *end* koje znače kraj tjedna. Spomenimo samo da je smještaj nedjelje na kraj tjedna još jedan problem koji dovodi do krize slavljenja nedjelje, zbog čega o nedjelji govorimo kao o vikendu (od *weekend* = kraj tjedna). Jedino vrijeme, koje je čovjeku pripušteno za odmor, jest vikend, a budući da je odmor neizostavna potreba svakog čovjeka, opravdana je činjenica da se zbog potrebe odmora i opuštanja često zanemaruje svetkovanje nedjelje.

³ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Teologija i moralnost nedjelje prema novijim dokumentima Crkve, u: *Služba Božja* 44(2004.)1, str. 91.

1. Nedjelja u prvoj Crkvi

1.1. ŽIDOVSKA SUBOTA I KRŠĆANSKA NEDJELJA U PRVIM KRŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA

Iako na prvi pogled kršćanska nedjelja – dan Gospodnji – proizlazi iz slavljenja židovske subote, od samih početaka vidljivo je da nedjelja ima bitno novi sadržaj, a subota je samo slika nedjelje.⁴ Židovska je subota, naime, bila dan posvećen Bogu i dan poćinka, a za kršćane nedjelja je prvenstveno spomen vazmenoga otajstva Kristove smrti i uskrsnuća, koje se uprisutnjuje i ostvaruje u nedjeljnom euharistijskom slavlju.

U početku su se vjernici u judeo-kršćanskim zajednicama pridržavali židovskoga subotnjeg slavlja⁵, s tim da su subotom navećer slavili euharistiju⁶. Kasnije, kada je bilo sve više kršćana iz poganstva, euharistija se počela slaviti u nedjelju rano ujutro.⁷ Iako su subotnje i nedjeljno slavlje u početcima manje-više međusobno paralelno koegzistirali, uskoro je nastala oštra suprotstavljenost subote i nedjelje nakon razlaza Crkve i sinagoge koncem 1. stoljeća⁸, tako da su kršćani slavili samo nedjelju.⁹ »Kao što je slavlje subote bilo obilježje Židova, slavlje nedjelje postalo je razlikovna oznaka kršćana: onaj tko i nadalje obdržava subotu, otpada od Krista i postaje rob Zakona. Kršćani su zato postili subotom, na židovski šabat i pritom se spominjali Kristova počivanja u grobu.«¹⁰ U poslanici Magnežanima ranokršćanski pisac Ignacije Antiohijski početkom 2. st. piše kako stari Zakon više ne obvezuje kršćane, jer je Krist sve obnovio svojom smrću i uskrsnućem, a nedjeljno slavljenje euharistije postaje znakom razlikovanja kršćana i Židova:

⁴ *Katekizam Katolićke crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994., br. 2175.

⁵ Židovski kršćani i dalje su se pokoravali subotnoj zapovijedi: išli bi u sinagogu i uzdržavali se od posla. Djela apostolska izvješćuju kako je i Pavao na svojim misijskim putovanjima subotom posjećivao sinagoge i druga mjesta na kojima su se Židovi okupljali kako bi im naviještao Radosnu vijest i poruku spasenja (Dj 13, 14.42.44; 14, 1; 17, 2). Tako su subota i sinagoga postale prvotna mjesta Pavlova misijskog djelovanja na područjima izvan Jeruzalema. Usp. IVAN PAVAO II., *Dies Domini – Dan Gospodnji. Apostolsko pismo biskupima, svećenicima, redovničkim zajednicama i vjernicima katolićke Crkve o posvećenju dana Gospodnjega* (31. V. 1998.), Dokumenti 119, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., br. 23.

⁶ Po židovskom računanju, nedjelja je zapoćinjala već u subotu navećer, zalaskom sunca.

⁷ Po rimskom računanju novi dan zapoćinje u ponoć.

⁸ Usp. A. POPOVIĆ, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-politićko i religiozno okruženje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., str. 249.

⁹ Usp. K. H. BIERITZ, *Crkvena godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 37.

¹⁰ *Isto*.

*Dakle, ako su oni koji provedoše život u starom poretku došli do nove nade pa više ne opslužuju subote već žive po danu Gospodnjem, u koji se naš život porodio, po njemu i njegovoj smrti..., kako bismo mogli živjeti bez njega kojega su i proroci, u duhu njegovi učenici, kao učitelja iščekivali? Zato je taj koga su s pravom čekali, došavši, njih od mrtvih uskrsio.*¹¹

1.2. SADRŽAJ KRŠĆANSKE NEDJELJE

Dva su osnovna sadržaja nedjelje: *spomen Kristova uskrsnuća*, odnosno vazmenoga otajstva njegove smrti i uskrsnuća te slavljenje, izvršavanje i ostvarivanje toga istog otajstva u *euharistijskom slavlju*.

1.2.1. Kristovo uskrsnuće – temelj kršćanske nedjelje

Povijest nedjeljnoga slavlja euharistije započinje događajem uskrsnuća Isusa Krista. Sva četiri evanđelja složno spominju prvi dan u tjednu kao dan Kristova uskrsnuća: »Po suboti, u osvit prvoga dana u tjednu, dođe Marija Magdalena i druga Marija pogledati grob.« (Mt 28, 1; usp. Mk 16, 2; Lk 24, 1; Iv 20, 1). U spomen na taj ključni događaj spasenja, vjernici su se upravo toga dana htjeli okupljati. Koliko im je to bilo važno, vidljivo je i iz toga što su od samih početaka to činili čak i kršćani iz židovstva, kod kojih je svijest o svetkovanju subote bila još snažna. Tako je za kršćane svaka nedjelja tjedno slavlje Uskrsa. Iako u Novom zavjetu nalazimo židovski naziv za nedjelju »prvi dan tjedna« ili »prvi po suboti«, ipak na jednom mjestu nalazimo naziv »dan Gospodnji« (Otk 1, 10).¹² Taj naziv svjedoči da je zajednica kršćana, kojoj je ovaj spis bio namijenjen, nedjelju, odnosno dan Gospodnji, slavila kao dan kada se liturgijski i obredno svetkuje i ponazočuje Kristovo uskrsnuće.¹³ U to se vrijeme kao jedini kršćanski blagdan slavila nedjelja, kao tjedno slavlje vazmenoga otajstva Kristove smrti i uskrsnuća.¹⁴ Na taj način zajedno se proslavlja Isusov put od muke i smrti do života vječnoga. Stoga su ta dva otajstva, žrtva na križu i novi život koji se rađa iz te žrtve, dodatno prisutna u nedjeljnom euharistijskom slavlju.¹⁵

Nedjeljna slavlja, na kojima su se u prva kršćanska vremena vjernici okupljali oko Krista i redovito se sastajali kao Crkva, predstavljaju bitnu novoutemeljenu usta-

¹¹ Ignacije ANTIOHIJSKI, Poslanica Magnežanima, IX., 1, u: APOSTOLSKI OCI I, *Ignacije Antiohijski: Pisma, Polikarp: Poslanica Filipljanima, Polikarpovo mučeništvo*, Verbum, Split, 2010., str. 56.

¹² Dan Gospodnji kao naziv za nedjelju prisutan je u romanskoj skupini jezika, latinski *dominica*, talijanski *domenica*, španjolski *domingo*, francuski *dimanche*.

¹³ Usp. C. S. MOSNA, *Storia della domenica dalle origini fino agli inizi del V secolo*, Libreria Editrice dell'Università Gregoriana, Roma, 1969., str.17.

¹⁴ Usp. B. ŠKUNCA, *Duh i obred*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1998., str. 142.

¹⁵ Usp. K. H. BIERIZT, *Crkvena godina*, str. 40.

novu. Nedjeljno euharistijsko slavlje naviješta bitnost događaja Kristova uskrsnuća kao prekretnice ljudske povijesti. Ono nije samo naviještanje toga otajstva, već i ostvarenje i uprisutnjenje samoga uskrslog Gospodina te sudioništvo u njegovu životu i radosti koju taj život donosi.¹⁶

Dok je s jedne strane Stari zavjet naglašavao slavljenje subote kao spomena na Božja spasenjska djela, s druge strane kršćani, shvaćajući važnost izvornosti novoga i konačnoga vremena koje je započelo Kristovim utjelovljenjem, kao blagdan prihvatili su ne subotu, nego prvi dan nakon subote zbog toga što je Krist toga dana uskrsnuo. Tako možemo povezati Božja spasenjska djela s Kristovim vazmenim otajstvom. Ono što je Bog učinio stvorivši svijet i sva ona djela što ih je učinio među svojim narodom, dovršeno je u Kristovoj mucii, smrti i uskrsnuću, a svoje će konačno očitovanje imati u ponovnom Kristovu dolasku u slavi, na koncu vremena. Tako se u Kristu u punini ostvaruje duhovni smisao subote.¹⁷ Bog je s velikom radošću stvarao svijet, a s još većom radošću prve je subote nakon stvaranja počinkom razmatrao svoje djelo što ga je ni iz čega stvorio. Istom takvom uskrsnom radošću obasjan je i Krist na nedjeljno jutro, kada je uskrsnuo i kada se pokazao učenicima darujući im svoj mir (usp. Iv 20, 19-23). Obasjan svjetlom toga otajstva izvorni smisao starozavjetne obveze o svetkovanju dana Gospodnjega ne samo da je na neki način preuzet, nego je i nadopunjen i još više produhovljen slavom Krista Uskrsloga. Tako *dies Domini*, odnosno dan Gospodnji, postaje *dies Christi*, odnosno dan Isusa Krista.¹⁸

1.2.2. Nedjelja – dan euharistije

Temeljni sadržaj nedjeljnoga okupljanja prve kršćanske zajednice jest lomljenje kruha, odnosno euharistija¹⁹ kao spomen-čin Kristova vazmenog otajstva, muke, smrti i uskrsnuća. Izvještaj o tom donose nam Djela apostolska: »U prvi dan tjedna, kad se sabrasmo lomiti kruh...« (Dj 20, 7)²⁰. Prvi dan tjedna bio je dan euharistije i dan najdublje zajedništva Crkve okupljene oko uskrsloga Isusa. Značajno je da lomljenje kruha nije obred koji se slavio samo jednom u godini, nego postaje

¹⁶ Usp. F. RECKINGER, Dani zborovanja. Liturgijsko vrijeme, u: J. TURČINOVIĆ (ur.), *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, IV., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 98.-99.

¹⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Dies Domini*, br. 18.

¹⁸ Usp. isto.

¹⁹ Pojam dolazi od hebr. riječi *berakah*, a označava zahvaljivanje. Pavao u 1 Kor 11 upotrebljuje glagol *euharistéo* za čin zahvale nad kruhom. Usp. Euharistija, u: *Enciklopedijski teološki rječnik*, prir. Aldo Starić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 284.-286.

²⁰ U Novom zavjetu nalazimo dva izraza za euharistijsko slavlje: *lomljenja kruha* (Dj 2, 46; Lk 24, 30.35) i *Gospodnja večera* (1 Kor 11, 20).

najvažniji sadržaj tjednoga okupljanja kršćana, kojemu je cilj bio ostvarivanje, upri-
sutnjavanje, oživljavanje misterija Kristova uskrsnuća.²¹ Najstariji nebiblijski spis,
koji spominje euharistiju kao ključni sadržaj nedjeljnih okupljanja prvih kršćana,
jest spis *Didache*: »U dan Gospodnji saberite se zajedno da lomite kruh i vršite
euharistiju.«²² Justin oko 150. godine u *Prvoj Apologiji* cjelovit opis nedjeljnoga
slavlja euharistije započinje riječima: »A u dan zvan dan sunca (*dies solis* – nedjelja)²³
drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu.«²⁴ Vidimo, dakle,
da je od samih početaka Crkva slavila dan Gospodnji euharistijskom gozdom. Zasi-
gurano je opis učenika iz Emausa, koji su prepoznali Gospodina upravo u lomljenju
kruha, nastao u kontekstu nedjeljne euharistije, koja se slavila u vrijeme nastanka
Lukina evanđelja (Lk 24, 13-30).²⁵

Koliko je nedjeljno euharistijsko slavlje za prve kršćane bilo važno, može se vidjeti iz
dirljivoga izvješća o »mučenicima nedjelje«: 31 muškarac i 18 žena bili su privedeni
pred rimskoga konzula 304. g. u Kartagi zbog »protuzakonitih« (nedjeljnih) sasta-
naka. Svećenik Saturnij tom prilikom kaže: *Mi moramo slaviti dan Gospodnji. To je
naš zakon. Čitač Emerit veli: Da, u mojoj kući slavili smo dan Gospodnji. Mi ne možemo
živjeti, a da ne slavimo dan Gospodnji.*²⁶ Kad je prokonzul zatražio od mučenika Felik-
sa ne da prizna da je kršćanin, nego samo da poredne da je sudjelovao na kršćanskim
liturgijskim sastancima, pisac navedenoga djela ovako se čudi tomu pitanju:

*Kao da bi kršćanin mogao biti kršćanin, a da ne slavi Gospodnja otajstva ili kao
da bi čovjek Gospodnja otajstva mogao slaviti, a da nije kršćanin! Ne znaš li da-
kle, sotonu, da kršćanin živi u slavljenju Gospodnjih otajstava te da se slavljenje
Gospodnjih otajstava mora vršiti u prisutnosti kršćana, na način da ne mogu
opstojati jedno od drugoga odijeljeni? Kad čuješ za ime kršćanina, znaj da se
kršćanin sabire s braćom pred Gospodinom, i kada čuješ za sveto zborovanje,
prepoznaj u njemu ime kršćanina.*²⁷

²¹ Usp. I. BODROŽIĆ, *Euharistija*, Glas Koncila, Zagreb, 2002., str. 23.-25.

²² Prijevod preuzet iz: T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, I, Kršćanska sadašnjost, Za-
greb, 1976., str. 50.; drugi hrvatski prijevod vidi u: APOSTOLSKI OCI II., *Didaché. Klement rimski:
Pismo Korinćanima, Barnabina poslanica*, Verbum, Split, 2010., str. 24.-25. Napomenimo da ovdje
»euharistija« označava posvećene darove – kruh i vino, odnosno Tijelo i Krv.

²³ Justin uzima poganski naziv jer je Apologija upućena poganima.

²⁴ JUSTIN, *Prva Apologija*, 66-67 (= PG 6, 427-431); *Časoslov*, 2, str. 510.-511. Vidi još: JUSTIN,
Apologije, Verbum, Split, 2012., str. 103.-104.

²⁵ Usp. *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, KS Zagreb, 1992., str. 255.,
bilješka m.

²⁶ T. RUINART (ur.), *Acta martyrum*, Regensburg, 1859., str. 414.-421, ovdje str. 419.; G. CARDA-
RELLI (ur.), *Acti dei martiri*, Edizioni Paoline, Milano, 1985., str. 630.-631.

²⁷ *Isto*, str. 633.

Prvo nekršćansko svjedočanstvo svetkovanja nedjeljne euharistije nalazimo u pismu Plinija Mlađega caru Trajanu (oko 111. g.). On navodi da su kršćani »tvrđili da je najveća njihova krivnja ili zabluda to što su običavali sastajati se jednog određenoga dana (*stato die*) prije zore i naizmjenice pjevali himne Kristu kao Bogu«.²⁸ Povjesničari su složni da ovdje *stato die* označava nedjelju. Za prvu je Crkvu, očito, vrijedilo pravilo da je euharistija bitan sadržaj nedjelje u kojoj se očituje i crkveno zajedništvo.²⁹

2. Nedjeljna euharistija od kasne antike do novijega doba

2.1. REFORME CARA KONSTANTINA

Izuzetno važan događaj za život Crkve bio je *Milanski reskript tolerancije* ili tzv. *Milanski edikt* koji je Konstantin izdao 313. godine, a na temelju kojega je kršćanstvo postalo slobodna religija, ravnopravna s ostalim religijama u Rimskom Carstvu. Nakon toga kršćanstvo je bilo u punom usponu: moglo se slobodno širiti bez opasnosti od progona i živjeti mirnim suživotom uz ostatak religija, što je značilo i održavanje nedjeljnoga liturgijskog slavlja u bazilikama, a što je omogućilo razvoj svečanijega bogoslužja.³⁰ Osim spomenutoga edikta, važan obrat u povijesti kršćanskoga nedjeljnoga slavlja zbio se 3. ožujka 321. godine, kada car Konstantin izdaje zakon o nedjelji u kojem određuje:

*Svi sudci, gradski puk i svi obrtnici neka na časni dan sunca počivaju ('venerabili die solis quiescat'). Međutim, oni koji se nalaze na selu, smiju slobodno i zakoni- to obrađivati zemlju, jer se češće događa da ni jedan drugi dan nije pogodan za sijanje sjemenja ili berbu grožđa, da se zanemarivanjem prikladnoga vremena ne bi izgubio nebeski blagoslov.*³¹

²⁸ M. SCHÜSTER (ur.), *Plinius Minor. Opera*, Teubner, Leipzig, 1933., str. 364.; C. S. MOSNA, *Storia della domenica dalle origini fino agli inizi del V secolo*, str. 29., bilješka br. 96.

²⁹ Usp. I. ŽIŽIĆ, *Plemenita jednostavnost*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zagreb, 2011., str. 112.

³⁰ Usp. A. ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1993., str. 25.

³¹ Zakon je očuvan u Justinijanovu kodeksu: P. KRÜGER (ur.), *Codex Iustinianus*, Berlin, ²1959., II., str.127.: »Omnes iudices urbanaeque plebes et artium officia cunctarum venerabili die solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturae libere licenterque inserviant, quoniam frequenter evenit, ut non alio aptius die frumenta sulcis aut vineae scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat comoditas caelesti provisione concessa.« Za latinski tekst usp. još: C. S. MOSNA, *Storia della domenica dalle origini fino agli inizi del V secolo*, str. 217., kao i V. LOMBINO, *Il tempo cristiano nella mente di Costantino legislatore. Attualità del Codice Teodosiano (438)*, u: *Rivista liturgica* 100(2013)2, str. 280.-300., ovdje str. 287.

Nekoliko mjeseci kasnije novi zakon određuje, da sudci nedjeljom mogu oslobađati robove. Daljnji je razvoj robovske poslove (*opera servilia*) nedjeljom smatrao teškom povrjedom državnih i crkvenih zakona, što se strogo sankcioniralo.³² Slično kao starozavjetna subota, i nedjelja postaje danom odmora. Tako je sve više izgledalo da je kršćansko svetkovanje nedjelje motivirano židovskim svetkovanjem subote, da se može govoriti o »subotizaciji nedjelje«³³.

2.2. NEDJELJA U POSTKONSTANTINOVSKOM I SREDNJOVJEKOVNOM RAZDOBLJU

U ovom se razdoblju slavljenje euharistije sve više shvaćalo kao obred koji isključivo pripada klericima, a vjernici su u tom obredu prisustvovali samo pasivno³⁴, tim više što je bogoslužje bilo na vjernicima nerazumljivom latinskom jeziku. Tako se prezbiter sve više doživljavao kao posrednik (kao i starozavjetni svećenici).³⁵ U tom su se kontekstu vjernici sve manje pričešćivali, tako da je 4. lateranski sabor morao izrijekom odrediti da se vjernici barem jedanput godišnje ispovjede i pričešte.³⁶

Zbog svega toga izgubila se bitna oznaka nedjeljne euharistije, a to je zajedništvo vjernika okupljenih na misno slavlje. Da bi se na neki način ipak očuvao zajedničarski značaj nedjeljne mise, bilo je određeno da vjernici moraju biti na nedjeljnoj misi u svojoj župskoj crkvi. Čak je i biskupima bilo zabranjeno da misu za narod slave u nekoj drugoj crkvi. Tek kasnije ove su sankcije ublažene. Papa Leon X. godine 1517. dopustio je vjernicima da nedjeljom na euharistiji mogu sudjelovati u redovničkim crkvama.³⁷ Kako se liturgija posve klerikalizirala, potreba sudjelovanja vjernika svela se na legalističko tumačenje. Tako, primjerice Sabor u Elviri nalaže da se privremeno isključe iz zajednice oni koji tri nedjelje ne bi došli u crkvu.³⁸ Cezarije iz Arlesa određuje da se crkvena vrata za vrijeme mise imaju zaključati, da

³² Usp. A. ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, str. 26.-27.

³³ Pojam susrećemo također kod: I. ŽIŽIĆ, *Nedjelja*, Glas Koncila, Zagreb, 2015. str. 154.

³⁴ Usp. A. BENVIN, *Nedjelja kao dan Euharistije kroz povijest do danas*, u: *Bogoslovska smotra* 40(1970.)1, str. 14.-27., ovdje str. 23.

³⁵ Usp. I. BODROŽIĆ, *Euharistija*, str. 142.

³⁶ H. DENZINGER, P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudo-ređu*, Đakovo, 2002., br. 812. (= DH): »Neka svi vjernici, obaju spolova, nakon što dođu u godine razlikovanja, barem jedanput godišnje, sami sve svoje grijehе vjerno ispovjede vlastitom svećeniku i neka nastoje, prema svojim snagama, izvršiti naloženu pokoru, primajući pobožno, barem o Uskrsu, sakrament euharistije.« Usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 78. Dodatno o ovom: usp. I. BODROŽIĆ, *Euharistija*, str. 139.-140.

³⁷ Više o ovom usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve*, str. 77.-78.

³⁸ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica, 2, L'anno liturgico*, Ancora, Milano, 1969., str. 26.-27.

netko ne bi prerano otišao. U Mađarskoj je u 11. st. zabilježena kazna šibanjem za one koji zanemare misu³⁹, kao i odredbe da se krčme ne otvaraju dok ne završi misa.⁴⁰ Dok je sudjelovanje vjernika u nedjeljnoj euharistiji u pretkonstantinovskom vremenu bilo po sebi razumljivo, u kasnijim se vremenima stavlja u zakonski okvir tako da je u 15. st. sudjelovanje na nedjeljnoj euharistiji smatrano obvezatnim, pod kaznom smrtnoga grijeha.⁴¹

2.3. TRIDENTSKI SABOR

Kako reformatori nisu prihvaćali katolički nauk o euharistiji⁴², Sabor je htio jasno definirati nauk Crkve, da je misa istinska i prava žrtva⁴³, da je u euharistiji Krist prisutan *vere, realiter et substantialiter*⁴⁴ i to u svakom dijelu posvećenoga kruha, pa i poslije euharistijskoga slavlja⁴⁵ te je stoga sakrament euharistije dostojan štovanja i izvan misne žrtve.⁴⁶ Međutim, Sabor ne propušta napomenuti da puk treba dolaziti nedjeljom i zapovjedanim svetkovinama na misu u svoju župu.⁴⁷ Nakon Sabora pape su višekratno govorile o obvezi pohađanja nedjeljne i blagdanske mise te o obdržavanju blagdanskoga počinka. Sve su te odredbe sažete u kanon 1248. Zakonika kanonskoga prava iz 1917. godine:

Na zapovijedane se blagdane⁴⁸ mora slušati misa; te se ne smiju raditi težački poslovi ni sudski čini, a isto je tako zabranjeno, ako nije drugačije uređeno zako-

³⁹ Usp. isto. Sličnu odredbu nalazimo u nas još u 19. st.: »Swerhu toliko izdatti Zapowidi idu mlogi opet u zapowidnu svetkovinu perwo Mise u Vodenizu; koji se odselle vidi brez swakog izgoworsa nemillo kashtigan biti oche.« M. LANDEKA (ur.), *Zapovidi Babogredske kompanije*, Vinkovci, 1991., str. 3.

⁴⁰ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, *L'anno liturgico*, str. 27.

⁴¹ Usp. K. BIERITZ, *Crkvena godina*, str. 40.

⁴² Na početku reformacije Luther najvjerojatnije nije zastupao nauk o euharistiji različit od aktualnoga crkvenog nauka jer se unutar njegovih poznatih 95 teza nigdje ne govori o tom sakramentu. Tek kasnije različiti reformatori, poput Wiclifa i Husa iz 14., odnosno 15. stoljeća, svojim su naučavanjem utjecali na Luthera i na njegovo shvaćanje euharistije, usp. I. KARLIĆ, *Sveti sakramenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014., str. 161.

⁴³ Usp. DH, br. 1739.

⁴⁴ Usp. DH, br. 1636-1637.

⁴⁵ Usp. DH, br. 1641.

⁴⁶ Usp. DH, br. 1643- 1644.

⁴⁷ »Moneat etiam [sacerdotes] eundem populum ut frequente ad suas parochias, saltem diebus dominicis et maioribus festis accedant« (Sessio XXII *Decretum de observandis et evitandis in celebratione missae*). Vidi: *Sacrosancti concilii Tridentini canones et decreta*, Bassani, 1727., str. 127.

⁴⁸ U prethodnom kanonu Zakonik precizira da su zapovijedane svetkovine sve nedjelje i izrijekom nabrojani blagdani (Božić, Obrezanje, Bogojavljenje, itd.).

*nitim običajima ili posebnim povlasticama, javno trgovanje, te sajmovi i drugo javno kupovanje i prodavanje.*⁴⁹

3. Reforma nedjeljne euharistije u svjetlu Drugoga vatikanskog sabora

3.1. SABOR I SVETKOVANJE DANA GOSPODNJEGA

Sabor naučava da liturgija stoji u samom središtu života Crkve te da je euharistija jezgra čitave liturgije, jer se vazmeno otajstvo Kristove smrti i uskrsnuća ostvaruje ponajpače u euharistiji. Pritom je nedjeljna euharistija, kao spomen Kristova uskrsnuća, onaj kozmički okvir u kojem se to otajstvo na poseban način ostvaruje. Sa svoje strane, euharistijsko je slavlje temelj blagdanskoga svetkovanja nedjelje. Sudjelovanje na nedjeljnoj euharistiji bitno određuje identitet kršćanskih vjernika, štoviše, oni ponajprije u euharistiji ostvaruju Pavlov poticaj, tj. prikazuju »svoja tijela za žrtvu živu, svetu, Bogu milu – kao svoje duhovno bogoslužje.« (Rim 12, 1) Nadalje, vjernici svojim sudjelovanjem pridonose jačanju zajedništva s Kristom i s Crkvom kao zajednicom vjernika te osobnom duhovnom izgrađivanju⁵⁰, a po euharistiji konstituira se i ostvaruje Crkva, to jest: »Ecclesia facit eucharistiam – eucharistia facit Ecclesiam – kao što Crkva čini Euharistiju, tako Euharistija čini Crkvu.«⁵¹ Euharistija izgrađuje Crkvu jer se u euharistiji na način ponazočenja događa i ostvaruje ono što se jedanput zauvijek dogodilo u Kristovu otajstvu muke, smrti i uskrsnuća. Euharistija je slika Crkve jer na najbolji način odražava njezino otajstvo vjere. Ona je simbol Crkve jer u zajednici vjernika, okupljenoj na slavlju euharistije, na najidealniji način ostvaruje istinsko zajedništvo među Kristovim vjernicima. Ta se duboka povezanost Crkve i euharistije događa po djelovanju Duha Svetoga.

Naš je Spasitelj na posljednjoj večeri, one noći kad bijaše predan, ustanovio euharistijsku žrtvu svoga Tijela i Krvi, da time tijekom stoljeća ovjekovječi žrtvu na križu, dok ponovno ne dođe, te tako svojoj ljubljenoj Zaručnici, Crkvi povjeri

⁴⁹ Kodeks kanonskoga prava uređen po odredbi sv. oca pape Pija X., proglašen po nalogu pape Benedikta XV. s predgovorom, izvorima i stvarnim kazalom stožernika Petra Gasparija, Glas Koncila, Zagreb, 2007. U bilješki ovoga izdanja navode se svi raniji dekreti o ovom pitanju.

⁵⁰ Usp. I. BODROŽIĆ, *Euharistija*, str. 190.

⁵¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Večera Gospodnja. Pismo svim biskupima Crkve o otajstvu i štovanju svete Euharistije (24. II. 1980.)*, u: *Dva dokumenta o Euharistiji*, Dokumenti 58, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., br. 4. Ovdje Papa preriče od prije poznatu izreku: »Ecclesia facit eucharistiam – eucharistia facit Ecclesiam.« Naime, H. DE LUBAC tako je preformulirao Augustinovu misao: »... in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia, quamdiu bibitur quod de Christi latere manavit« (*Contra Faustum*, 12,20 = PL 42,265), tako da se u mnogim komentarima tvrdi da je aksiom Augustinov. Vidi: H. DE LUBAC, *Meditazione sulla Chiesa*, Ed. Paoline, Milano, 1965., str. 162. Zanimljivo je da se isti aksiom pojavljuje kao naslov u Katekizmu Katoličke crkve, br. 1395.

*spomen-čin svoje smrti i svojega uskrsnuća: sakrament dobrote, znak, savez ljubavi, vazmenu gozbu u kojoj se Krist blaguje, duša napunja milošću i daje nam se zalog buduće slave.*⁵²

Drugi vatikanski sabor naučava da je nedjelja kao dan Gospodnji prvenstveno dan euharistije (u kojoj se slavi Kristovo vazmeno otajstvo), ali i dan odmora.

Dobrohotna Majka Crkva smatra svojom zadaćom da u određene dane tijekom godine svetim spominjanjem slavi spasonosno djelo svojega božanskog Zaručnika. Svake sedmice, u dan što ga je nazvala Gospodnjim, ona slavi spomen Gospodnjega uskrsnuća... « (SC 102)

Na temelju apostolske predaje, koja potječe od samoga dana Kristova uskrsnuća, Crkva slavi vazmeno otajstvo svakoga osmog dana, pa se on s pravom naziva danom Gospodnjim ili nedjeljom. Tog se, naime, dana Kristovi vjernici moraju sastati da bi se – slušajući Božju riječ i sudjelujući u euharistiji – spomenuli muke, uskrsnuća i slave Gospodina Isusa te da bi zahvalili Bogu koji ih je ‘uskrsnućem Isusa Krista od mrtvih rodio za živu nadu’ (1 Pt 1, 3). Stoga je nedjelja najosnovniji blagdan koji vjernicima valja stavljati pred oči i silno ga naglašavati, tako da bude danom veselja i počinka od posla. Neka se drugim slavljinama, osim ako nisu od najvećega značenja, ne daje prednost pred njom, jer je ona temelj i jezgra čitave liturgijske godine. (SC 106)

Dakle, izvorni smisao nedjeljnoga slavlja jest zajednička euharistija u kojoj se slavi vazmeno otajstvo Kristove muke, smrti, uskrsnuća i proslave. Sudjelovanje u nedjeljnom euharistijskom slavlju bitna je odrednica liturgijskoga i svekolikoga vjerskog života Crkve. Bez toga čina, koji se ostvaruje u euharistiji, Kristovo otkupiteljsko djelo ne bi se ostvarivalo. Valja zapaziti da se nedjelja ističe kao temelj i jezgra čitave liturgijske godine, kao što je i Kristovo vazmeno otajstvo temelj našega spasenja. Euharistijsko slavlje i nedjelja kao kozmički okvir savršeno uprisutnjuju i čine djelatnim Kristovo spasenje.

*To sakramentalno liturgijsko vrijeme pruža mogućnost da se vjernik uvijek na nov način u svakom povijesnom vremenu uključi u događaj spasenja, u Kristov ‘kairos’. Sve ono što se dogodilo u Kristu, preko liturgije se sada događa u zajednici vjernika u svakom vjerniku pojedinačno. Crkva, naime, u ritmu liturgijske godine preko sakramentalnih i drugih slavlja aktualizira sveukupni događaj Isusa Krista i na taj način posvećuje ljudsko vrijeme.*⁵³

⁵² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (22. XI. 1964.), u: *Dokumenti*, KS, Zagreb, 72008., br. 47 (= SC).

⁵³ B. ŠKUNCA, *Duh i obred*, str. 94.-95.

Sabor nedjelji vraća njezino temeljno dostojanstvo, tako da se ne bi trebalo dogoditi da je potisnu neka druga, manje važna slavlja. Zbog toga se Crkva nikada ne će složiti s praksom koja nedjelju smješta na kraj, a ne na početak novoga tjedna.⁵⁴ Iako Crkva prvenstveno naglašava da je euharistijsko slavlje temeljni sadržaj nedjelje, ipak govori i o važnosti nedjeljnoga počinka koji proizlazi iz zabrane obavljanja teških poslova.⁵⁵ Razlog te zabrane leži u činjenici da je svaki čovjek potrebit odmora. Stoga Crkva, usklađujući se s ljudskom naravi i poštujući dostojanstvo čovjeka, nalaže mu da se uzdržava od onih poslova koji bi ga spriječili da određeni dio vremena posveti Bogu.⁵⁶ Sva temeljna obilježja vezana za održavanje nedjelje objedinjena su u važećem Zakoniku kanonskoga prava:

*Nedjeljom i drugim zapovijedanim blagdanima vjernici su obvezni sudjelovati u misi; osim toga, neka se uzdrže od onih radova i poslova koji priječe iskazivanje štovanja Bogu, radost vlastitu danu Gospodnjemu ili potreban odmor duše i tijela.*⁵⁷

3.2. PERSPEKTIVA

U modernom društvu teško je govoriti o svetkovanju nedjelje. Naime, čovjeku se nudi obilje slobodnoga vremena, tako da i oni koji se smatraju vjernicima ne mogu lako razumjeti smisao i značenje nedjelje kao dana euharistije te crkvenoga i obiteljskoga zajedništva. Da bi se spomenuta kriznost nedjelje nadvladala, Crkva pokušava oblikovati norme kojima štiti dostojanstvo nedjelje i to ne samo s obzirom na društvenu zajednicu i državno zakonodavstvo, nego poglavito s obzirom na svoje vjernike, jer bi oni – upravo proživljavanjem i slavljenjem nedjelje – mogli obnoviti svoju vjeru i svoju živu pripadnost Crkvi.

Dan Gospodnji uistinu je proživljen na pravi način ako je sav prožet zahvalnim i djelatnim spomenom Božjih spasenjskih dijela. To svakog Kristova učenika obvezuje da i ostalim trenutcima toga dana, življenima izvan liturgijskoga ozračja

⁵⁴ Nešto više o problematici smještaja nedjelje na kraj tjedna donosi A. Adam koji tumači kako suvremena kultura prekida dosadašnju kršćansku tradiciju vrjednovanja nedjelje kao prvoga dana u tjednu te nedjelja postaje posljednji dan tjedna, usp. A. ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, str. 286.

⁵⁵ Više o značenju teških poslova usp. M. SRAKIĆ, *U Krista zagledani*, Sabrana djela, svezak III., Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupijski ordinarijat, Đakovo, 2013., str. 127.-129.

⁵⁶ U hrvatskom jeziku karakterističan je naziv *nedjelja* (»ne djelati«) koji upućuje na obvezu uzdržavanja od posla, usp. A. ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., str. 39.

⁵⁷ *Zakonik kanonskoga prava*, izdanje iz 1983. godine, Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 1247. Na toj su liniji, naravno, i drugi crkveni dokumenti. Usp. npr. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Nedjelja je radi čovjeka*, GK, Zagreb, 2004., *Ti si Krist – za nas i za sve ljude. Izjave i odluke Druge biskupijske sinode đakovačke i srijemske*, Nadbiskupijski ordinarijat, Đakovo, 2002., br. 335-344.

– obiteljskomu životu, društvenim odnosima, trenutcima rasonode – daje obilježje koje će pomoći da izroni radost i mir Uskrsloga u svakodnevnom životu.⁵⁸

Nedjelja se nije rodila iz ljudske potrebe, nego je bitno dar Boga koji je čovjeku u Kristu dao spasenje. Pravim slavljem nedjelje kršćani svjedoče svoju vjeru u otkupljenje i Bogu iskazuju bogoštovlje, klanjanja i zahvale.⁵⁹ Liturgijsko slavlje nedjeljom, kao glavni sadržaj religioznoga života, model je po kojem će kršćani oblikovati svoj duhovni život, a upravo ta euharistija oplemenjuje i ostale sadržaje nedjelje kao što su odmor, zajedničko blagovanje, drugovanje, njegovanje obiteljskih i prijateljskih odnosa.⁶⁰

Očito je da je kriza nedjelje paradigma krize vjere i krize Crkve u današnjem društvu. Upravo iz euharistijskoga slavlja vjernici trebaju crpiti snagu za ostvarivanje onih zadaća koje im svakodnevica postavlja jer u toj istoj žrtvi oni ujedno i sami sebe prikazuju kao »žrtvu živu, svetu, Bogu milu – kao svoje duhovno bogoslužje« (Rim 12, 1). Za nadati se da će Crkva – kao i u prvim stoljećima – vjerna Gospodinu, dostojno slaveći dan Gospodnji i njegova otajstva u ovom svijetu ipak biti »sol zemlje i svjetlost svijeta« (Mt 5, 13-14).

Zaključak

Europska je kultura nedvojbeno utemeljena na kršćanstvu. Međutim, zahvaljujući sekularizaciji – čije se djelovanje posebice očituje u potrošačkom mentalitetu – u europskoj su kulturi prisutni tek kršćanski okviri, ispražnjeni od svojega izvornog sadržaja. Tako će se, primjerice, glamurozno slaviti Božić, a da u isto vrijeme razmjerno visok postotak stanovništva ne će ni znati da se toga dana slavi Kristovo rođenje. Slično je i s nedjeljom. Ona je u velikoj mjeri postala tek neradni dan, konac tjedna, dan kad se može duže spavati, odlaziti u trgovačke centre ili na športske priredbe, pri čemu je nedjelja posve ispražnjena od njezina iskonskog kršćanskog značenja.

U početcima Crkve nedjelja, dan Gospodnji, bila je dan proslave Kristova uskrsnuća i dan euharistije. Nakon što je Crkva početkom 4. st. dobila slobodu, sve se više – uz euharistiju – naglašava obveza nedjeljnoga počinka. I jedno i drugo u srednjem se vijeku, pa sve do modernoga doba, zaodijeva u jasne pravne propise.

Drugi vatikanski sabor želi se i u ovom pitanju vratiti izvorima Crkve, naglašavajući da je nedjelja dan kada u zajedničkom euharistijskom slavlju zajednica vjernika

⁵⁸ IVAN PAVAO II., *Dies Domini*, br. 52

⁵⁹ M. SRAKIĆ, *U Krista zagledani*, str. 113.

⁶⁰ Usp. *Ti si Krist – za nas i za sve ljude*, br. 337.

proslavlja i posadašnjuje vazmeno otajstvo Kristove smrti i uskrsnuća, i to upravo u nedjelju kao danu uskrsnuća. Sabor ne želi zanemariti da bi nedjelja trebala biti i dan odmora te obiteljskoga i ljudskoga zajedništva. Upravo u ovo vrijeme, kada je očit proces obezvrjeđivanja kršćanskih vrijednota uopće, zacijelo bi obnovljena svijest o smislu i važnosti dana Gospodnjega mogla znatno doprinijeti obnovi kršćanskoga života, ali i cjelokupnoga društva. Na to su u prvom redu pozvani kršćani, pa makar bili »malo stado« (Lk 12, 32), baš kao što je to uspjela i prva Crkva, brojem neznatna, ali duhom jaka.

THE LORD'S DAY HISTORY AND THEOLOGY

Zvonko Pažin, Tea Reponj*

Summary

The authors present a historical-theological overview of celebrating the Christian Sunday as the Day of the Lord from the very beginning until today.

Even though the first nucleus of Christians was composed of Jews, who had a very strongly emphasized observance of the Sabbath as the day dedicated to God and the day of rest, nevertheless Christians – even those from Judaism – from the very beginning have celebrated Sunday as the day of Christ's resurrection and as the day of the Eucharist where we actualize the paschal mystery of Christ's death and resurrection. Only with Constantine, from 321, has Sunday become a day off.

When from the early Middle Ages – due to the clericalization of the liturgy and the incomprehensible Latin language – people no longer took an active part in the liturgy, the Sunday Eucharist and solemn rest were reduced to the legal framework of obligation.

The Second Vatican Council has rediscovered the core significance of the Lord's Day, and that is the Eucharistic celebration in which the faithful can once again actively participate. In this context, the emphasis is also on the importance of the solemn rest. In this secularized time, the rediscovery of the significance of Christian Sunday is a paradigm of the renewal of Christian spirit and life, particularly in Europe emptied by secularism.

Keywords: *Christ's resurrection, Sunday, the Sunday Eucharist, Constantine, solemn rest, the Second Vatican Council.*

* Izv. prof. dr. sc. Zvonko Pažin, Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, 31400 Đakovo, Croatia, zvonko.pazin@os.t-com.hr

Tea Reponj, mag. theol., Vranduk 75, 34000 Požega, Croatia, tea.reponj@gmail.com